

УДК 37.037-057.067/37.011.3

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ, ЯКА ЗАБЕЗПЕЧУЄ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ

В.О. Сутула

У статті представлено теоретичне обґрунтування технології реалізації діяльнісного підходу в системі фізичного виховання школярів.

Ключові слова: фізична культура особистості, організаційно-педагогічна система, навчальний модуль, здоров'я, формування особистості, навчальний процес.

Результати аналізу ситуації, яка склалася в системі фізичного виховання школярів, свідчать про подальше погіршення здоров'я дітей та молоді. Так, за останні 10 років захворюваність серед дітей шкільного віку збільшилася на 26,8% [3]. Наразі приблизно 90% школярів мають відхилення у стані фізичного і психічного здоров'я [4]. За період навчання в школі кількість учнів, віднесених до спеціальної медичної групи, зростає майже у два рази [2]. Останніми роками високий рівень фізичного здоров'я виявлено лише у 0,32% юнаків та дівчат, вище середнього – у 4,18%, середній – у 27%, нижче середнього – у 27%, а низький – у 41,48% [1]. Отже, можна констатувати, що стратегічним напрямом у вирішенні завдань, пов'язаних з забезпеченням здоров'я дітей та молоді, є розробка сучасних педагогічних технологій, спрямованих на формування у школярів особистісної фізичної культури. Поставлена проблема актуалізується прийнятим недавно Державним стандартом базової повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392), у якому основною метою освітньої галузі “Здоров'я і фізична культура” є розвиток в учнів ключової здоров'язберігаючої компетентності шляхом набуття ними навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я, дбайливого ставлення до нього та розвитку фізичної культури особистості.

Проблема формування особистості та особистісної фізичної культури в учнів загальноосвітніх навчальних закладів є однією з актуальних проблем сучасної педагогіки. Вона висвітлюється в роботах

А. Мудріка (2006), Е. Подольської (2007), Е. Ільїна (2000), В. Лозової і Г. Троцько (2002), Г. Шевченко (1985, 2006, 2008), І. Беха (2006, 2009), які розкривають психолого-педагогічні умови духовного розвитку особистості в сучасній системі освіти, а також в дослідженнях Л. Матвєєва (1984), Л. Лубишевої (2001), М. Зубалія (2000, 2002, 2008), Т. Круцевич (2003), Б. Шияна (2007), *Chr. Richter (2007), K. Hardman (2008)*, Т. Ротерс (2001, 2008, 2009, 2010), які спрямовані на розробку проблеми виховання школярів у процесі занять фізичними вправами. Проблема формування фізичної культури особистості останніми роками активно вивчається (М. Виленский (2001); В. Маркова (2006) А. Буздов (2008); Н. Троценко (2008); В. Сутула (2011) та інші). Широкий спектр наукових досліджень, у яких висвітлюються різні аспекти педагогічного процесу, спрямованого на формування фізичної культури особистості, на думку В. Кузнецова (2005), обумовлений: по-перше, особливостями соціальної ситуації, яка склалася останніми роками у сфері виховання; по-друге, зміною загальної парадигми освіти, тобто переходом від традиційного до особистісно-орієнтованого типу освіти; по-третє, протиріччям між суспільною потребою у здоровій фізично підготовленій особистості і неможливістю її задоволення традиційними засобами шкільного виховання.

Для подолання негативної тенденції, пов'язаної з зниженням рівня здоров'я дітей та молоді, останніми роками «регулярно» змінюються шкільні програми з предмета «Фізична культура» (2001, 2005, 2009). Це обумовлене розумінням того, що саме в школі задається і регулюється через використання різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів режим рухової активності дітей на протязі дня, що є запорукою їхнього фізичного здоров'я. З іншого ж боку, для збільшення обсягу рухової активності школярів та підвищення у них мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності використовується цілий ряд допоміжних заходів, основними з яких є: а) Олімпійський день; б) Олімпійський тиждень в школі; в) Малі олімпійські ігри; г) Веселі старти; д) Всеукраїнський футбольний турнір серед школярів «Шкіряний м'яч»; е) Всеукраїнський фізкультурно-оздоровчий патріотичний комплекс школярів "Козацький гарт" та інші. Результати відмічених напрямів діяльності не привели до суттєвого покращення здоров'я школярів, про що свідчить наведена вище статистика. Усе вищесказане свідчить про необхідність розробки науково обґрунтованих підходів до реформування існуючої системи фізичного виховання школярів.

Мета статті полягає у обґрунтуванні системи організаційно-педагогічних заходів, яка забезпечує формування особистісної фізичної культури в учнів середньої старшої школи.

Тривожна ситуація, яка склалася на даний час зі здоров'ям школярів, обумовлена тим, що існуюча система фізичного виховання не відповідає на ряд ключових питань. Де, коли та в якій формі можуть бути практично реалізовані учнями знання, уміння і навички, здобуті (сформовані) на уроках фізичної культури. Інакше можна сказати, щонайвніше організаційно-педагогічні підходи не забезпечують практичний зв'язок між урочною формою діяльності учнів в межах освоєння ними навчальної програми «Фізична культура» і їхньою діяльністю в процесі проведення в школі фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня, а також в процесі проведення позакласних та позашкільних занять. Саме в цьому криється основна причина відсутності у дітей та молоді мотивації до рухової активності оздоровчої спрямованості, а відповідно і основна причина погіршення стану їхнього фізичного здоров'я.

Для вирішення поставлених завдань система організаційно-педагогічних заходів передбачає представлення обов'язкових модулів навчальної програми з предмета «Фізична культура» для 5-11 класів (теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка) у формі, відповідно, *загальноосвітнього*, а також *оздоровчо-виховного* модулів (ліве крило на рис. 1), а варіативний модуль навчальної програми у вигляді *спортивного-виховного* модуля (праве крило на рис. 1). Названі модулі відображають діяльну сторону засвоєння учнями цінностей фізичної культури, відтворюючи зв'язки між структурними елементами існуючої системи фізичного виховання дітей і молоді (урок, фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня, позакласні та позашкільні форми занять) та відповідають на ключові питання стосовно змісту фізкультурної освіти школярів (рис. 1).

Загальноосвітній модуль, будучи складовою теоретико-методичного розділу навчальної програми з предмета «Фізична культура» для 5-11 класів, має забезпечувати засвоєння школярами теоретико-методичних знань про фізичне виховання у сфері освіти, про фізичну рекреацію, про спорт, про фізичну реабілітацію, про адаптивну фізичну культуру (в чинній програмі цього не передбачено). Для змістовного наповнення загальноосвітнього модуля до матеріалу, який передбачено у визначеній програмі з предмету

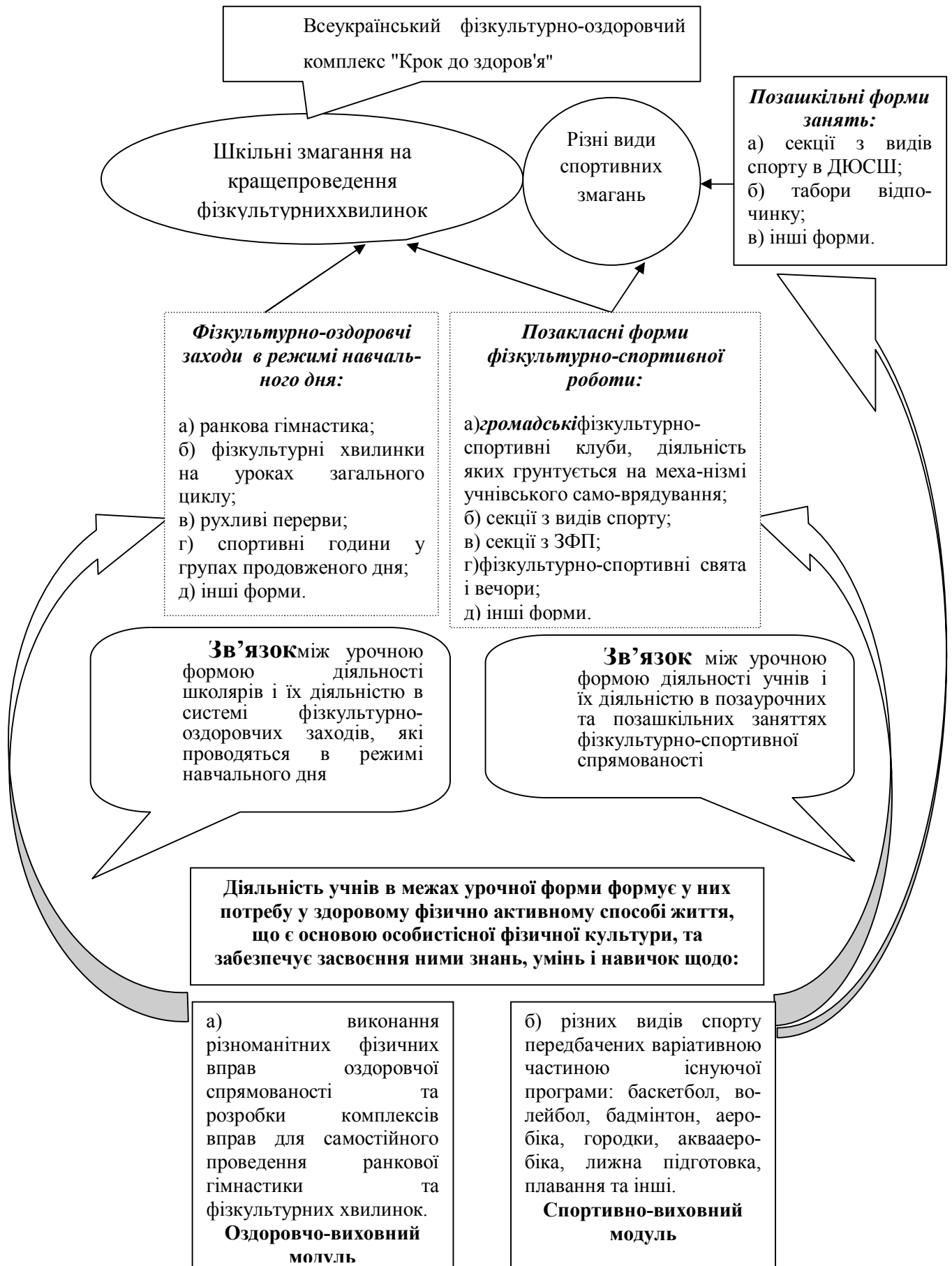

Рис. 1. Схема відтворює існуючі зв'язки між структурними елементами системи фізичного виховання та відображає *діяльни* сторону засвоєння учнями цінностей фізичної культури

«Фізична культура», можна запропонувати, наприклад, для вивчення такі теми: а) фізична культура як складова загальнолюдської культури та її роль в процесі гармонійного розвитку особистості; б) історичні аспекти розвитку фізичної культури; в) основні форми фізичної культури сучасності (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура) та їхні соціально-педагогічні функції; г) система шкільного фізичного виховання як одна із базових форм фізичної культури, яка формує у дітей та молоді дієве ставлення до використання фізичних вправ з метою оздоровлення та фізичного вдосконалення; д) фізичне виховання школярів як система організаційно-педагогічних заходів, яка забезпечує практичну реалізацію зв'язків між урочною формою діяльності учнів та їхньою діяльністю в межах позаурочних та позашкільних форм занять; е) урок як основна форма шкільного фізичного виховання, яка забезпечує зв'язок між урочною формою діяльності школярів і їхньою діяльністю в системі фізкультурно-оздоровчих заходів які проводяться в режимі навчального дня; ж) урок як основна форма шкільного фізичного виховання що забезпечує зв'язок між урочною формою діяльності школярів і їх діяльністю в позакласних та позашкільних формах фізкультурно-спортивних занять.

Спортивно-виховний модуль, будучи складовою варіативної частини навчальної програми «Фізична культура», вводиться з метою практичного відтворення зв'язку між діяльністю школярів у процесі освоєння ними різних видів спорту, що передбачено чинною навчальною програмою і їхньою діяльністю в позакласних та позашкільних формах занять (праве крило на рис. 1). Для цього в школах як один із напрямів вирішення проблеми можна запропонувати створення *громадських* фізкультурно-спортивних клубів. В основу функціонування таких клубів покладено механізм учнівського самоврядування у сфері фізкультурно-оздоровчої діяльності, який саме і створює умови для формування у школярів відповідних потреб до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової діяльності, що є одним із елементів особистісної фізичної культури. На жаль, сьогодні із 19868 загальноосвітніх навчальних закладів України лише у 586 функціонують такі клуби.

Оздоровчо-виховний модуль, будучи складовою розділу «загальна фізична підготовка», який передбачено навчальною програмою «Фізична культура», вводиться з метою створення умов для активної та свідомої участі учнів у фізкультурно-оздоровчих заходах, які проводяться в режимі навчального дня, та залучення до цього процесу педагогічного колективу школи і батьків. Практична складова цього модуля спрямована на формування в учнів умінь і навичок виконувати різноманітні фізичні вправи оздоровчої спрямованості та розробляти на основі отриманих знань комплекси вправ для самостійного проведення ранкової гімнастики та фізкультурних хвилинки різної спрямованості. Закріплення вивченого на уроках матеріалу здійснювалось учнями під час виконання спеціальних домашніх завдань. Виконання основних завдань, які ставляться в процесі практичної реалізації «Оздоровчо-виховного модуля», здійснюється вчителем фізичної культури в межах урочної форми. На уроках фізичної культури учням даються знання про особливості організації і проведення фізкультурних хвилинки та ранкової гімнастики, про їхній вплив на здоров'я людини, а також формуються в учнів уміння і навички самостійно виконувати фізичні вправи оздоровчої спрямованості та розробляти на основі отриманих знань відповідні комплекси вправ. Учні, які найкраще засвоювали відповідний матеріал, по черзі проводять фізкультурні хвилини на уроках загальноосвітнього циклу, починаючи з другого уроку. Особлива увага з боку вчителів фізичної культури та класних керівників має бути звернена на те, щоб в процесі проведення фізкультурних хвилинки учні використовували комплекси вправ у відповідності з порядком уроку. Наприклад, для 7-11 класів на другому та третьому уроках використовувались комплекси вправ загальнорозвивального характеру для підтримки фізичної та розумової працездатності; на 4-5 уроках використовувались вправи для профілактики порушень зору та порушень постави; на 6-7 – використовувались вправи для профілактики порушень постави та плоскостопості. У п'ятих та шостих класах ці заходи проводились учнями (за допомогою вчителів-предметників) у віршованій та імітаційній формах.

Необхідність виділення оздоровчо-виховного модуля обумовлена тим, що фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня найбільш ефективно впливають на здоров'я дітей, знижуючи гіподинамію, забезпечуючи відновлення їхньої розумової працездатності та корекцію зору, знижуючи статичне навантаження на їхній опорно-руховий апарат,

тим самим попереджаючи порушення у них постави, одного з найбільш розповсюджених в середовищі школярів захворювання. Реалізація фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня, яка має очевидний оздоровчо-коригувальний вплив на стан здоров'я дітей, представляє собою досить складну проблему, адже її вирішення потребує залучення до цього процесу не тільки вчителів фізичної культури і школярів, а й вчителів загального циклу та батьків. Мабуть, тому у загальноосвітніх школах все ще недостатньо уваги приділяється проведенню різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня (фізкультурні паузи та фізкультурні хвилини на уроках, рухливі перерви, ранкова гімнастика тощо). Для якісного вирішення цього завдання необхідно, по-перше, сформувані відповідні потреби та мотивації як в середовищі учнів так і в учителів загального циклу, по-друге, спеціальним чином організувати всю систему фізкультурно-оздоровчої роботи в школі, яка б давала можливість учням використовувати на уроках загального циклу, у групах подовженого дня та у процесі виконання домашніх завдань знання уміння і навички, які засвоюються ними та формуються на уроках фізичної культури у межах освоєння оздоровчових модулів. Саме такий підхід потребує впровадження в навчально-виховний процес особистісно-орієнтованих технологій, адже він передбачає індивідуальний підхід до підбору фізичних вправ, які можуть використовуватись учнями в процесі оздоровчо-коригувальної діяльності, а також індивідуальний підхід до підбору дітей, які в змозі проводити зі своїми однокласниками (під контролем вчителя) на уроках загального циклу фізкультурні хвилини, що є невід'ємною складовою фізкультурної освіти.

З метою підвищення мотивації школярів до регулярного проведення фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня, які не тільки підвищують їх розумову працездатність, а й виконують профілактичну функцію щодо різних захворювань, обумовлених гіподинамією (близько 85% денного часу школярі перебувають без руху), необхідно проводити спеціальні змагання між класами (5-7 та 8-11) на краще проведення фізкультурних хвилин за такими напрямками: а) комплекси вправ загальнорозвивального характеру; б) комплекси вправ, спрямовані на профілактику порушень постави. Виступи класних команд оцінюються за чотирима критеріями: а) представлення комплексу; б) час виконання (2 хвилини); в) синхронність виконання вправ; г) підтримка команди

однокласниками. Організація таких змагань, а також формування суддівської бригади як один із варіантів, доручається фізкультурно-спортивним клубам, або органам учнівського самоврядування. Необхідно звернути увагу на об'єктивний характер введення в систему фізкультурно-оздоровчої роботи, яка проводиться в сучасній школі, змагань між класами на краще проведення фізкультурних хвилинок. Це обумовлено тим, що, як свідчать результати досліджень, проведених співробітниками проблемної науково-дослідної лабораторії ХДАФК, близько половини учнів загальноосвітніх шкіл (48,2%) бажають брати участь у змаганнях заради престижу класу, а 69,6% хотіли б прийти на такі змагання та вболівати за своїх товаришів. Крім того, більшість батьків (67,5%) підтримують введення в систему фізичного виховання школярів спортивно орієнтованих форм організації їхньої діяльності, а 94,6% із них готові прийти на такі змагання та вболівати за своїх дітей, які беруть у них участь. До цього слід також додати, що 52,2% вчителів фізичної культури указують на необхідність розробки і впровадження в систему фізичного виховання школярів спортивно орієнтованих форм.

Для того щоб залучити учнів більшості шкіл України до описаної вище фізкультурно-оздоровчої діяльності, необхідно «реанімувати» Всеукраїнський фізкультурно-оздоровчий комплекс "Крок до здоров'я", в основі якого мають бути змагання між класами на краще проведення фізкультурних хвилинок. Практична реалізація «Кроку до здоров'я» на основі описаної вище методології є тим пусковим механізмом, який створить умови для реального та систематичного проведення фізкультурних хвилинок у кожній загальноосвітній школі України. Саме такий підхід забезпечить необхідний рівень здоров'я школярів, адже фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня найбільш ефективно впливають на здоров'я дітей, знижуючи гіподинамію, забезпечуючи відновлення їхньої розумової працездатності та корекцію зору, знижуючи статичне навантаження на їхній опорно-руховий апарат, тим самим попереджаючи порушення у них постави, одного з найбільш розповсюджених в середовищі школярів захворювання.

1. Проведений комплекс досліджень з практичного впровадження «Системи організаційно-педагогічних заходів, яка забезпечує формування особистісної фізичної культури в учнів середньої та старшої школи» свідчить про дієвість запропонованої системи. Її впровадження в практику принципово не порушує підходи, які склалися в традиційній системі

фізичного виховання школярів, а потребує лише організаційних змін в діяльності усіх учасників педагогічного процесу.

2. Проведені дослідження свідчать, що виділення в існуючій програмі з предмета «Фізична культура» загальноосвітнього, оздоровчо-виховного та спортивно-виховного модулів не порушує її цілісність, а лише відтворює діяльнісну сторону процесу фізичного виховання школярів.

3. Запропонований організаційно-педагогічний підхід відповідає на ключові питання, для чого необхідно вводити та вивчати в межах предмета «Фізична культура» ті чи інші теми, та в якій формі і де можуть бути практично реалізовані учнями знання, уміння і навички, здобуті на уроках фізичної культури. Так, завдяки створеннюсамоврядних учнівських фізкультурно-спортивних клубів, відтворюється зв'язок між діяльністю учнів в процесі освоєння варіативного модуляції програми (види спорту) і їх діяльністю в позакласних та в позашкільних формах. Існування такого зв'язку відповідає на питання, які види спорту мають бути включені у варіативну частину програми? Завдяки введенню фізкультурно-оздоровчого модуля відтворюється зв'язок між діяльністю учнів в межах урочної форми і їхньою діяльністю в процесі проведення фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі навчального дня. Отже, він відповідає на питання, які теми необхідно висвітлювати в оздоровчо-виховному модулі програми? Введення в існуючу програму спортивно-освітнього та оздоровчо-виховного модулів відповідає на питання, які теми необхідно розкривати у межах загальноосвітнього модуля?

Подальші дослідження передбачають впровадження описаної «Системи організаційно-педагогічних заходів» в практику загальноосвітніх навчальних закладів України.

Література

1. Апанаснко Г. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму / Г. Апанаснко, Л. Довженко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2007. - № 1. – С. 17-21.
2. Круцевич Т. Физическое воспитание как социальное явление / Т. Круцевич, В. Петровський // Наука в олимпийском спорте. – 2001. - № 3. – С. 3-15.
3. Українські школярі стали більше хворіти / <http://www.intv-inter.net>.
4. Федоров А. Двигательная активность в структуре здорового стиля жизни подростков / А. Федоров, С. Шарманова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. - № 2. – С. 103-107.

В статье описывается организационно-педагогическая технология формирования личностной физической культуры у школьников средней и старшей школы, которая предусматривает наличие трех модулей: общеобразовательного, спортивно-воспитательного и оздоровительно-воспитательного. Показано, что внедрение данной системы в практику не нарушает основные принципы, на которых базируется существующая система физического воспитания школьников.

Ключевые слова: *физическая культура личности, организационно-педагогическая система, учебные модули, здоровье, формирование личности, учебный процесс.*

This paper describes the organizational and pedagogical technology of personal physical training at middle and high school students, which includes the presence of three modules: general education, sports and educational, and recreational and educational. It is shown that the introduction of this system in practice does not violate the basic principles upon which the existing system of physical education of students is based.

Keywords: *physical education, personal, organizational, educational system, training modules, health, personality formation, the learning process.*

Сутула В.О. – провідний фахівець проблемної науково-дослідної лабораторії Харківської державної академії фізичної культури (м. Харків, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, професор В.І. Мудрик

УДК 37.037

ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ І ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІСТЬ: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Н.В. Фунтікова

Розглядається співвідношення понять «інтелігентність» і «інтелектуальність», «освіченість». Виявляються підходи до розуміння місця й значущості інтелектуальних якостей особистості у змісті інтелігентності. Доводиться доцільність включення духовно-інтелектуальної складової у зміст поняття «інтелігентність» як його невідривного компонента разом із духовно-моральною та духовно-естетичною складовими.

Ключові слова: *інтелігентність, інтелектуальність, вченість.*